

**rasprave,
studije
i
članci**

UDK 325(497.6 Uskoplje=163.42)“18/19”
314.742(497.6 Uskoplje=163.42)“18/19”
94(497.6 Uskoplje)“18/19”

Izvorni znanstveni rad

Ante ŠKEGRO

**ISELJAVANJE IZ DALMACIJE I
ZAPADNE HERCEGOVINE U USKOPLJE
TIJEKOM 19. I U PRVOJ POLOVICI 20. ST.***

Apstrakt

Uskopljem se naziva područje uz gornji tok rijeke Vrbasa, u jugozapadnom dijelu središnje Bosne. U povijesnim se vrelima učestalije spominje od 12. st. Kršćanstvo se na tom području, ako je suditi po tragovima sakralnih objekata, toponima i sl., ukorijenilo još u ranokršćansko doba te opstalo do danas. Četiristogodišnje osmanlijsko ropstvo preživjelo je u okviru katoličke župe Skoplje, koja je, osim gotovo čitavog Uskoplja, obuhvaćala i kuprešku visoravan (do 1802. g.) te dijelove travničke vispoljane (Rastovo = Rostovo, do 1862.). Ako se izuzmu pogromi koje je tijekom Domovinskog rata (1992.-1995.) provela Armija Bosne i Hercegovine a potom muslimansko-bošnjačke vlasti, najteže doba za uskopaljske katolike bili su Bečki rat (1683.-1699.) i Morejski rat (1684.-1699.) te kuga koja je morila od 1814. do 1817. g. Kao i drugdje po Bosni, i uskopaljski su katolici krvlju plaćali poraze što su ih osmanlijske postrojbe trpjele u vrijeme oslobađanja Ugarske, Erdelja, Banata, Bačke, Srijema, Slavonije, Like, Dalmacije i Crne Gore tijekom spomenutih ratova. Desetkovalo ih je i islamizirano pučanstvo koje se povlačilo pred osloboditeljima te se slijevalo u Bosnu i Hercegovinu. Bujica osmanlijskih feudalaca sručila se i u Uskoplje, gdje su bili najbrojniji u čitavoj Bosni i Hercegovine. Katolički puk počinje se oporavljati od druge polovice 18. st., kada se,

* Uspomeni dr. sc. don Anti Šariću (1949.-2010.).

kako bilježe matice uskopaljskih katoličkih župa, postupno vraća ka pradedovskim ognjištima. Uskopaljski begovat u nedostatku radne snage naseljava i katolike sa zapadnohercegovačkih prostora, koji gdjekad sa sobom donose i imena naselja iz kojih su potekli. Prispjeće katolika u Uskoplje do uspostave austro-ugarske uprave uglavnom se odvijalo u kmetovskim okolnostima. Ništa bolje nije bilo ni tijekom prvih godina austro-ugarske uprave zbog protežiranja begovata. Od kraja 19. st. hercegovački katolički puk u Uskoplju kupuje planinske i brdske posjede od olinjalog osmanlijskog plemstva, koje u novim okolnostima siromaši te se okreće trgovini odnosno politici. Nove vlasti iz njegovih redova uvelike regrutiraju činovnički aparat po Bosni i Hercegovini.

ključne riječi: Bosna i Hercegovina, Uskoplje, Hrvati, katolici, migracije.

Što je Uskoplje?

Uskoplje se proteže od prijevoja Makljen na jugoistoku do planine Komara na sjeverozapadu. Kraljeznica mu je dolina rijeke Vrbasa, dugačka oko 30 i najveće širine 10-tak km. Ime baštini upravo po toj izduženoj dolini,¹ što ju napaja cijeli splet rječica i potoka (Krupa, Bistrica, Voljička rika, Bunta, Okašnica, Koprivnica, Mračajska rika (Duboka), Prusačka rika, Šemešnica i dr.) što se ulijevaju u Vrbas (sl. 1). Osunčani pitomi brdsko-planinski obronci zakriljuju ga sa svih strana, oblikujući regiju ugodne kontinentalne klime. Katolički puk uglavnom je i obitavao po tim dijelovima Uskoplja, obrađujući begovske posjede, kmetstva selišta odnosno svoja sitna gospodarstva. Konfuzija oko imena nastala je 1993. preimenovanjem gradića i općine Skoplje Gornje odnosno Gornji Vakuf u Uskoplje.²

Vrelima kroz povijest

Sudeći po dosadašnjim spoznajama, Uskoplje se prvi put spominje u 12. st. u "Barskom rodoslovu" ("Ljetopis Popa Dukljanina") u kontekstu hrvatskog kralja Mihaela Krešimira II. (949.-969.): *Brat njegov Krešimir, ratujući zajedno s ujakom, opustoše Uskoplje i Luku i Plevu.*³ U povelji

¹ DRAGANOVIĆ, 1942: 751; MAZALIĆ, 1951: 147; SKOK, 1973: 265; ŠKEGRO, 1996b: 11-12.

² Odlukom Zastupničkog doma Hrvatske Republike Herceg-Bosne br. 01-IV-203-02/93, od 29. prosinca 1993. ime općine i grada Gornji Vakuf izmijenjeno je u Uskoplje. Usp. *Narodni list Hrvatske Republike Herceg-Bosne* br. 13, str. 514.

³ ŠIŠIĆ, 1928: 324, 441; MOŠIN, 1950: 73; ČIRKOVIĆ, 1964: 41.

ugarsko-hrvatskog kralja Bele IV. (1235.-1270.) od 20. srpnja 1244. spomenuto je i *Wzcople*.⁴ U povelji bana Stipana II. Kotromanića (oko 1326.-1353.) i brata mu kneza Vladislava, izdanoj između 1326. i 1329. g., navedeni su i *ot Uskopla Hrvatina Vlčković (Vučković) s bratiom*.⁵ U darovnici Stipana Tvrtka I. (ban 1353.-1377.; kralj 1377.-1391.) od 11. kolovoza 1366. navedeno je da župu Plivu od *Uskopla* dijeli *Krtova ela*.⁶ Vojvoda Sandalj Hranić Kosača (oko 1370.-1435.) pred Osmanlijama se 1414. g. sklonio u brda *Uskopla*.⁷ U povelji kojom je aragonsko-napuljski kralj Alfons V. (1442.-1458.) Stipanu Vukčiću Kosači (1435.-1466.) potvrdio posjede 19. veljače 1444. g. navedeni su i oni u Uskoplju (*Vsopio*).⁸ U povelji kralja Stipana Tomaša (1443.-1461.) izdanoj braći Dragišićima 22. kolovoza 1446. navodi se i selo Gmići u *Uskoplu*,⁹ koje i sada postoji. Sredinom 15. st. Uskoplje je dio Bosne (*Uscoplie partim Bosnae*).¹⁰ Hrvatsko-ugarski kralj Matijaš Korvin (1458.-1490.) darovao je 6. prosinca 1463. Vladislavu Hercegoviću, njegovom sinu Balši te njihovim potomcima i cijelo Uskoplje (*Usthopye*).¹¹ Skopje (*Schoppie*) je zabilježeno 1475. g. u dubrovačkim spisima.¹² Skopje (*Scopia*) je spomenuto u izvješću što ga je 1626. Splitski Atanazije Jurjević (*Georgiceo*) sačinio za austrijskog cara Ferdinanda II. (1619.-1637.).¹³ Sredinom 17. st. osmanlijski putopisac Evlija Čelebi (1611.-1682.) boravi u utvrđenom Pruscu u Uskoplju (*Uskopye*).¹⁴

Apostolski vikari Bosanskog apostolskog vikarijata (*Vicariatus apostolicus in Bosna Othomana*) i franjevački pisci bilježe ga *Scopiae*, *Scopie*, *Skopie*, *Schoppie*, *Scopje* i sl.¹⁵ Austro-ugarska uprava uspostavljena je 1878. g. i na području *Skoplja*.¹⁶ Hrvati ga gdjekad još uvijek oslovljavaju *Skopljem* odnosno *Uskopljem*.¹⁷ Jedna od šest katoličkih župa u ovom kraju je

⁴ FERMENDŽIN, 1892: br. 69, 13; THEINER, 1859: 298.

⁵ PEROJEVIĆ, 1942: 252; MANDIĆ, 1982: 222; o datiranju: ĆIRKOVIĆ, 1964: 359, bilj. 1.

⁶ FERMENDŽIN, 1892: 34; THALLÓCZY, 1916: 13; KLAIĆ, 1989: 83.

⁷ THALLÓCZY, 1914: 8; FERMENDŽIN, 1892: 99.

⁸ THALLÓCZY, 1914: 359; Naziv bi sadržavao pojmove *v = u* te *Sopio = Skoplje =* u Skoplju: DINIĆ, 1978: 240.

⁹ NOVAKOVIĆ, 1880: 48, 95; MIKLOSICH, 1964: br. 352, str. 440.

¹⁰ ŽIVKOVIĆ, 1986: 184.

¹¹ THALLÓCZY, 1914: 421; DINIĆ, 1940: 253-254.

¹² TRUHELKA, 1911: 42, 43.

¹³ BATINIĆ, 1885: 141.

¹⁴ ČELEBI, 1979: 129, 130,

¹⁵ FERMENDŽIN, 1890: 13, 32, 38; BATINIĆ, 1913: pass.; JELENIĆ, 1927: 52, 63, 146; MANDIĆ, 1962: 32, 146; ŠKEGRO, 1996a: 105-128.

¹⁶ KLAIĆ, 1989: 5, 162-163; NOVAKOVIĆ, 1880: 95.

¹⁷ VLADIĆ, 1991: 25.

Skopaljska Gračanica. Iz Uskoplja su starinom i neke hrvatske katoličke obitelji *Skopljak*. Istim su se imenom kitili i pojedini osmanlijski dužnosnici najvišeg ranga podrijetlom iz ovog kraja, primjerice bosanski vezir (1815.-1818.) i skadarski mutesarif (1846.) te solunski valija (1853.) Sulejman-paša Imširpašić *Skopljak*.¹⁸ Iz Uskoplja su starinom i zvornički begovi *Skopljakovići*.¹⁹

Središta

Tijekom prapovijesti uskopaljskim središtem bila je utvrda na platou Pod u Čipuljiću (Bugojno).²⁰ U rimsko doba to je urbano naselje *Bistues* na Crkvini (Grudine) u podnožju Poda.²¹ Tijekom razvijenog i kasnog srednjeg vijeka prometno, gospodarsko, vjersko i kulturno središte Uskoplja je Vesela Straža (Vesela, kod Bugojna), u kojoj se održavaju i franjevački kapituli, zadržavaju kraljevi i trguju krupni trgovci.²² Od 1580. do 1878. g. sjedište nahije odnosno kadiluka te vojno, političko i islamsko vjersko središte Uskoplja je Biograd (= Akhisar = Prusac) odnosno Donji Vakuf. Sa uspostavom austro-ugarske uprave središtem Uskoplja postaje Bugojno – nekad mahala Akhisara (Prusca),²³ dok se kasabe Gornji Vakuf (nekad katoličko naselje Česta²⁴) i Donji Vakuf pretvaraju u središta njegovog jugoistočnog odnosno sjeverozapadnog dijela. Bugojno svoj uspon duguje i smještaju u samom središtu Uskoplja, na križanju komunikacija iz istočne, zapadne i sjeverne Bosne te Rame i Hercegovine. Uskotračna ga je željeznica od 1895. do 1974. g. povezivala sa lašvanskim i zeničkim krajem a time i sa srednjom Europom. Bugojno je vodeće uskopaljsko trgovište, posebice žitom i stokom te obrtnički centar. Zbog jačanja političkih, gospodarskih, kulturnih, vjerskih i drugih hrvatskih i katoličkih institucija, za Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca odnosno Kraljevine Jugoslavije cijeli uskopaljski kraj stagnira. Pokušalo ga se 30-tih godina 20. st. inficirati i starokatolicizmom.²⁵ Gospodarski uspon doseže posljednjih desetljeća komunističke Jugoslavije, ponajprije zauzimanjem visoko pozicioniranog komunističkog dužnosnika Branka Mikulića (1927.-1993.) podrijetlom

¹⁸ BAŠAGIĆ, 1986: 411.

¹⁹ KAMBEROVIĆ, 2003: 184, bilj. 11.

²⁰ ČOVIĆ, 1991: pass.

²¹ PAŠKVALIN, 1995: 755-781.

²² ŠUNJIĆ, 1993., 20, 31-32, 33-36; ISTI, 1996a: 334; ISTI, 1996b, 69.

²³ ŠABANOVIĆ, 1942: 336.

²⁴ HANDŽIĆ, 1994: 139.

²⁵ ŠKEGRO - ŠARIĆ - BULJAN - ŠARIĆ, 2003: 35-67; ŠKEGRO, 2007: 323-348.

sa Trnovačke kod Gornjeg Vakufa – starinom sa Kočerina kod Širokog Brijega (zapadna Hercegovina).

Prirodna bogatstva

Uskoplje obiluje raznolikim prirodnim bogatstvima, posebice lignitom, glinom, kredom, željezom, bakrom, zlatom, srebrom, živom, slanim i termalnim izvorima i dr. Zlato se eksploatira od prapovijesti,²⁶ a posebice tijekom prvog i drugog stoljeća poslije Kr.²⁷ Eksploatacija se nastavila i tijekom srednjeg vijeka,²⁸ u čemu su prednjačili saski rudari prispjeli početkom 14. st. iz Erdelja,²⁹ ali i tijekom 17. st.³⁰ te 19. st.³¹ Za zlatom su u ovom kraju 60-tih godina 19. st. tragali i Dubrovčani.³²

Uskoplje je i pravi šumski kraj, ponegdje i sa tragovima prašume (Koprivnica). Obiluje bukvom, smrčom, borom, hrastom te johom i vrbom. Hercegovački pridošlice u Uskoplje Šimići-Šilji u matice Samostalne kapelanije Malo Selo (Bugojno) sredinom 19. st. upisivani su i s prezime-
nom Ćumur – očito po drvenom uglju kojeg su spravljali od bukovine.³³ Također je i pravi voćarski raj, gdje osobito uspijevaju šljive, kruške i jabuke – kojima se sredinom 17. st. sladio i Evlija Ćelebi.³⁴ Ovjenčano proljetnim ružičasto-bijelim beharom, na pridošlice ostavlja utisak “rajske bašče” odnosno “rajskog kraja” (“paradiesische Landschaft”).

Uskoplje je i prava žitnica, gdje se još od prapovijesti leluja klasje ječma, prosa, napolice, pšenice, raži i heljde. Tijekom posljednjih stoljeća obogaćuju ga i kupus, repa, krumpir, rajčica, tikva, kukuruz te grahorice. Žitarice uspijevaju i do 920 m nadmorske visine.³⁵

Stočarstvo je uz poljodjelstvo do skora bilo temeljna gospodarska grana Uskoplja. Prednjačio je uzgoj krupne stoke (posebice volova i konja) te ovaca, koza i svinja, još od srednjeg vijeka otpremanih u Dalmaciju pa i u Italiju.³⁶ Pčelarstvo je također prisutno od srednjeg

²⁶ SIMIĆ, 1951: 115-116; ĐAKOVIĆ, 1980: 14.

²⁷ ŠKEGRO, 1998: 143-160; ISTI, 1999: 39-56.

²⁸ D. M. Negrus Venetus u svom djelu *Geographiae*, 90, bilježi: *Verbas auri ramenta volvens* (prema: ASBOTH, 1888: 389; HOFFER, 1899: 896, bilj. 10).

²⁹ ĐAKOVIĆ, 1980: 7.

³⁰ CONRAD, 1870: 221; BLAU, 1877: 153; JUKIĆ, 1851: 27.

³¹ WALTER, 1887: 92.

³² SIMIĆ, 1951: 119.

³³ ŠKEGRO, 2005: 122

³⁴ ĆELEBI, 1979: 133.

³⁵ MILOJEVIĆ, 1939: 26-27.

³⁶ ŠUNJIĆ, 1993: 24; ISTI, 1996a: 321; ISTI, 1996b: 69.

vijeka.³⁷ Sve su to pretpostavke koje su, unatoč svim nedaćama, pružale itekako povoljne preduvjete za život. Stoga ne čudi činjenica da je Uskoplje redovito dobro napučeno, ali i stalni magnet svekolikim osvajačima, pljačkašima i nasilnicima.

Islamski feudalci

Tijekom Bečkog i Morejskog rata glavnina poraženih osmanlijskih postrojbi, demoraliziranih islamskih feudalaca i muslimanskog življa, poput bujice sručila se u Bosnu i Hercegovinu zapljusnuvši i Uskoplje,³⁸ koje od 17. st. prednjači po begovskim kulama i čardacima (*odžaci*) u čitavoj Bosni.³⁹ Godine 1711. bilo ih je 64, koliko i spahijskih *timara*.⁴⁰ U samom središnjem dijelu Uskoplja – Odžaku Pašića te Veseloj Straži, usidrili su se najutjecajniji osmanlijski feudalci – Sulejmanpašići i Rustempašići, od kojih su potekla dvojica vezira i trinaest paša (sl. 2). Uz Miraleme – koji su također dali nekoliko vezira, te Kuriće (Jemanlići), Imširpašiće i Sultanoviće (Čehajići), Dautbegoviće (Drvetine), Kopčiče – Hadžibegoviće (Kopčić, Vrbanja), Idrizbegoviće (Vesela Straža), Bušatlije i Avdalajbegoviće (Bugojno), Alibegoviće (Poriče), Fazlibegoviće (Oruša), Ljubunčiće i Kurbegoviće (Voljice), Mlaće (Jakići), Teskeredžiče (Saraj-Vilić), Karabege (Crniće) i Ždraloviće (Ždralovići), zaposjeli su glavninu Uskoplja. Begluke i čiflike obrađivao im je obespravljeni kršćanski puk (*raja*), najvećim dijelom podrijetlom sa duvanjskih, livanjskih i kupreških prostora odnosno iz Dalmatinske zagore te drugih pasivnih dijelova Dalmacije.⁴¹ U franjevačkim kronikama ne manjka zločina koje su mu nanosili pojedini pripadnici begovata, osmanlijski dužnosnici pa i obični muslimanski puk.⁴² Dušobrižnike

³⁷ ŠUNJIĆ, 1996a: 316.

³⁸ DRINO, 2001: 132-135.

³⁹ JUKIĆ, 1973: 69, 196.

⁴⁰ KREŠEVLJAKOVIĆ, 1954: 76; SKARIĆ, 1930: 72-75.

⁴¹ ŠKEGRO, 2005: 120-121.

⁴² "Miseca kolovoza jedan momak iz Dalmacije najamnik nikog turčina u selu Draževdo (Skoplje) odvede divojku ćer svog gospodara turčina koja se htjede pokrstiti i za rečenog momka udati. Dojde s njom u Split ali splićanska gospoda, na zapovid kapetana livanjskog, rečenu divojku vratiše i otcu je pridadoše. (Prokleti lacmani!) Otac rečene divojke okrenu svu svoju vražiju sržbu protiv župniku (o. Petru Škuljeviću, župnik skopaljski) koga turci biše odredili obisiti i protiv krstjanim svim u Skoplju kano da su oni izdali rečenu divojku. Župnik ovo od nikog svog priatelja turčina pročuvši, pobiže u Dalmaciu. Turci doletivši kući župnikovoj, njega ne našavši, kano bisni psovali su i bili krstjane obližnje. Zatim popanu četiri krstjanina i jednu ženu krstjansku iz sela Okolišje, koje nekoliko dana u najsmrdljivijem apstu i verugam teškim zatim na višalim obisiše, prave-zdrave." BALTIĆ, 2003, 77.

su mu ucjenjivali, utamničavali i usmrćivali, djevojke i žene obeščašćivali, a muškarce kulučenjem osobito nedjeljom i najvećim svetkovinama iscrpljivali do gole kosti.⁴³ Posljedice su se očitovale i u životnom vijeku uskopaljskog katolika koji je trajao između 40 i 50 godina, te strahovitoj smrtnosti novorođenčadi i djece – o čemu otužno svjedoče stranice matičnih knjiga uskopaljskih župa: *Skoplje Gornje* (Gornji Vakuf), *Malo Selo* (Bugojno), *Golo Brdo* (Kandija) pa i *Skopaljska Gračanica*.

Dalmatinci u Uskoplju

Do Domovinskog rata (1992.-1995.) u Uskoplju je živjelo 33.368 katoličkih Hrvata.⁴⁴ Nakon što je Armija Bosne i Hercegovine do 1994. g. ovladala skoro čitavim Uskopljem te uspostavila muslimansku vlast, gotovo svi su iz njega protjerani. Preostali su marginalizirani, sa tendencijom rapidnog nestanka. Matične knjige šest uskopaljskih katoličkih župa, kao i one franjevačkog samostana iz Fojnice, svjedoče da dobrim dijelom potječu i iz pasivnijih krajeva Dalmacije, posebice iz Dalmatinske zagore.⁴⁵ Intenzivno naseljavanje zbivalo se do 1814. g. zbog novačenja u vojsku,⁴⁶ no od ljeta te godine do jeseni 1817. g. i Uskoplje je poharala kuga tijekom koje je umrlo 42,5 % katolika.⁴⁷ Prispjeće novog pučanstva i izvjesni oporavak uslijedio je od 30-tih godina 19. st. Sudeći prema spomenutim matičnim knjigama iz Dalmacije među ostalim potječu i ovi hrvatski uskopaljski rodovi: Babići (Sinj), Bajići, Batarale (Svib, Imotski), Bilići (Studenci, Imotski), Blašići, Bilaići, Bodači, Bodrožići (Svib, Imotski), Bodulice, Boškovići, Bošnjaci, Bralići (Klis), Bralji, Brkići, Budići, Budimiri, Buljani, Busići, Čelani, Čerine, Češljari, Čonde, Čondići, Čavari, Čekeši, Čosići, Čorići (Imotski), Čubići (Cista), Čubelići, Delići, Devljini, Džepine, Ezgete, Franjići, Fuštari, Galešići, Gaže, Golubići, Grabovci, Grodići, Ivandići, Ivankovići, Janjići, Jukići, Jurčevići, Jurići (Lokvičić, Imotski), Jurišići, Kaići, Kapulice, Kekezi, Kelje, Klišanini, Kujundžići (Sinj), Kapetanovići (Donje Ugarje, Šibenik), Bodulovići, Brdari, Bulići, Džaje, Gavranovići, Grbavci, Gvozdići, Jaruni, Jukići, Jurići, Jurčevići, Kotarci, Ledići (Aržano), Lekići (Ričice, Imotski), Lovrići (Sinj), Lozići, Lučići

⁴³ BALTIC, 2003: 115.

⁴⁴ *Službeni statistički pregled Vrhbosanske nadbiskupije*, Vikarijat za prognanike i izbjeglice, Zagreb, 18. kolovoza 1993. g. (autor dr. Pero Pranjić).

⁴⁵ ŠKEGRO, 2005: 121.

⁴⁶ DŽAJA - DRAGANOVIĆ, 1994: 196.

⁴⁷ ŠKEGRO, 2010: pass.

(Svib, Imotski), Lugati, Ljubasi, Ljubići (Zavalja), Maleši (Sinj), Kuzmani, Marendići, Markovi, Marnjavci, Marušići, Matići, Matulji, Matusovići, Menenice, Milinovići (Lovreć, Imotski), Miloševići, Mišure, Miljaci, Molači, Nikolići, Pančići (Ugljane, Sinj), Pastrići, Pavići, Penavići, Perići, Perkovići (Svib, Imotski), Martinovići, Pervani, Peše, Petrićevići, Petrovići, Plehići, Pleići, Prgometi, Pučići, Pušići (Ričice, Imotski; Muć, Split), Radići, Radmani (Sinj), Radmanini, Raići, Ribice, Ribičići, Romići, Rudići, Saruni, Soldići, Stanići (Imotski), Strinići, Subašići (Klis), Sučići (Zvizak), Sulići (Koprivno, Split), Šimići, Šundići, Šurlini, Šušari, Tavre, Turići, Ujevići (Poljica, Imotski), Vidaci, Vrgoči, Vrljići, Vujevići, Vukovići, Zakonovići, Zovaci (Imotski), Zrne i dr. Iz Dalmacije je bio i fra Pavao Vuičić Dalmata, koji je od 6. svibnja 1849. do 11. svibnja 1851. bio i upraviteljem Samostalne kapelane "Svetog Ivana Krstitelja" u Malom Selu (Bugojno), a od 22. travnja 1862. do 1. svibnja 1864. njezinim župnikom.⁴⁸ Nejasno je kakvu je ulogu u prispjeću katolika iz Dalmacije imao apostolski vikar Bosanskog apostolskog vikarijata fra Paškal Vuičić (1866.-1881.) rodnom iz Glavice kod Imotskog.⁴⁹ Iz Dicma (Sinj) je potjecao otac fra Mije Vjenceslava Batinčića (1846.-1921.), od 1885. do 1889. župnika Župe Svetog Ivana Krstitelja u Malom Selu.⁵⁰ Glavnina ovih rodova u Uskoplju se održala do Domo-vinskog rata,⁵¹ tijekom kojeg je uglavnom iskorjenjena.

Hercegovci u Uskoplju

Izvjestan preokret, prvenstveno u oblasti vjerske snošljivosti, za neislamski živalj Bosne i Hercegovine – a time i Uskoplja, nastupio je uspostavom austro-ugarske uprave 1878. g. Ipak, za poboljšanje socijalnog statusa katoličkih kmetova u Uskoplju, Vrbasom je trebalo proteći mnogo vode. Osjetnije poboljšanje nastupilo je 1918. g., kad je otpočelo svojevrсно zemljišno razvlašćivanje osmanlijskih feudalaca u Bosni i Hercegovini koji su uz enormne nadoknade dotadašnjim kmetovima odstupali kmetska selišta odnosno *ćiflike*, uglavnom po planinsko-brdskim dijelovima Uskoplja. Unatoč tomu u Uskoplje se od tada Hrvati kontinuirano doseljavaju, dobrim dijelom i iz zapadne Hercegovine. Sada bez kmetovskih okova pripadnici pojedinih obiteljskih zadruga kupuju posjede pogodne za stočarstvo i poljodjelstvo, i nadalje održavajući intenzivne veze s krajem iz kojeg su

⁴⁸ NEVISTIĆ - BRKOVIĆ - LJUBOS, 2004: 32.

⁴⁹ *Vrhbosanska nadbiskupija*, 1266.

⁵⁰ KOVAČIĆ, 1991: 67.

⁵¹ ANTUNOVIĆ, 1995-1997: pass.

prispjeli. Rijetki su se uspješnije bavili poduzetništvom i trgovinom. Vrlo rijetki, kakvi su primjerice bili Pavlovići iz Ćurčića Luga (Bugojno), zahvaljujući prvenstveno preprodaji uskopaljskih proizvoda toliko su se obogatili da nisu zaostajali ni za uskopaljskim begovatom – koji im je nerijetko bio miliji i od vlastitih sunarodnika.⁵² Kupovanje kmetskih selišta, krčevina, ispasišta, šikara a gdjegdje i dijelova begluka od olinjalog uskopaljskog begovata nastavilo se i do Drugog svjetskog rata. Tijekom austro-ugarske uprave i Kraljevine Srba Hrvata i Slovenaca odnosno Kraljevine Jugoslavije u Uskoplje su dospjeli i sljedeći hercegovački rodovi: Bilići (Crveni Grm, Ljubuški), Brekale (Kočerin, Široki Brijeg), Crnjci (Lise, Izbično, Široki Brijeg), Karačić Šoljo (Crnač, Široki Brijeg), Kraljevići (Mokro, Široki Brijeg), Kvesići (Dužice, Široki Brijeg), Luburići (Radišići, Ljubuški), Ljubići (Crnač, Široki Brijeg), Mikulići (Kočerin, Široki Brijeg), Miletići (Dobro Selo, Brotnjo; Lipno-Grljevići, Široki Brijeg), Milićevići (Mali Ograđenik, Brotnjo), Pervani (Čitluk), Pinjusi (Dragićina-Čerin, Brotnjo), Solde (Crnač, Široki Brijeg), Spahići (Drinovci, Grude), Spajići (Sovići, Grude), Tomići (Radišići, Ljubuški), Škegre (Buhovo, Široki Brijeg), Vukoje (Rasno, Široki Brijeg). Iz Posušja (Tribistovo) su Oreči, iz Roška Polja Čokići, Lučići, Pčrići i Raštegorgci, iz Rakitna su Barišići, Barišići-Zelići, Bilići, Milićevići, Pavkovići, Šarići i Topići, iz Rame (Tribiševo, Šćit) Šoljići i Žutići (Rumboci) a sa Uzdola Radoši.

Zaključak

Ovo su tek neke hrvatske katoličke obitelji u Uskoplje prispjele tijekom 19. st. odnosno do Drugog svjetskog rata. Podatci o njima preuzeti su iz matičnih knjiga starijih uskopaljskih župa. Većina ih se u Uskoplju našla privučena povoljnim uvjetima života, ponajprije obiljem vode, obradivih površina, ispasišta za stoku, šumskog fonda, voća i dr. Od austro-ugarskog vremena otvarale su se mogućnosti upošljavanja i u industriji, prvenstveno u sječi šume i izradi duga za bačve, a po otvaranju rudnika lignita i u rudarstvu te na uskotračnoj željeznici. Crkvene matice otužno svjedoče i o zatrpanim rudarima u uskopaljskim oknima rudnika lignita – uglavnom Hrvatima katolicima.

⁵² BALTIĆ, 2003: 380, 382.

ARRIVING FROM DALMATIA AND WESTERN HERZEGOWINA IN USKOPLJE OVER THE 19TH AND EARLY 20TH CENTURIES

Summary

Uskoplje is the region along the Vrbas headwaters in central Bosnia, from Makljen pass on the southeast to the mountain Komar on the northwest. Its backbone is the valley, measuring about 30 km in length and as wide as some 10 km. It was named after the Vrbas valley, which, except the Vrbas river, irrigated also by a number of broks and streams. It is divided on the upper (its center is Skoplje Gornje = Gornji Vakuf) and lower (historical centers were Biograd = Akhisar = Prusac and Donji Vakuf) (Fig. 1). Bugojno became its administrative and economic center at the end of 19 century. In the historical sources this region was often referred since the 12th century. In the reports to the Roman *Congregatio de propaganda fide* made by the catholic bishops - apostolic administrators of Bosnian Apostolic Vicariate (*Vicariatus apostolicus in Bosna Othomana*) and the Bosnian Franciscan chronicles, was referred as *Scopiae*, *Scopia*, *Skopje*, *Schoppie*, *Scopje*, etc.).

Until to the Fatherland War (1992-1995) in Uskoplje region lived 33 368 Croats organized in six catholic parishes. After the conquest of the largest part of Uskoplje by the Bosnian Islamic Army and the islamic authority, catholic population was reduced to a negligible number with a tendency to rapidly disappear.

Judging by the traces of sacred objects, toponyms, etc., it could be said that christianity was rooted in Uskoplje still in the late Roman period existing until today. Organised in the catholic parish of Skopje it survived four hundred years of Ottoman occupation. This parish encompassed most part of Uskoplje, Kupres plateau (to 1802) and a part of Travnik plateau (Rastovo = Rostovo, to 1862). The most difficult period ever for the Uskoplje catholics, excluding the pogroms during the Fatherland War conducted by the Bosnian Islamic Army and after the war islamic government, were Viennese War (1683-1699), Morean War (1684-1699) and the 1814-1817 plague. After the burning of the Franciscan Monastery in the adjacent region of Rama and Franciscans fleeing in 1687 to the Sinj border, catholics of Uskoplje have lost their spiritual and all kinds of welfare. Like other Bosnian catholics, they also are paying in blood

defeats, which the Ottoman forces suffered during these wars. Few survived by fleeing across the Sava and Una rivers under the Austrian rule or in Dalmatian areas under Venetian rule. Decimated also by the Islamic population withdrawing to Bosnia from Hungary, Slavonia, Srem, Backa, Banat, Dalmatia and Montenegro. Ottoman feudal possessors refugees unleashed on Uskoplje too like the torrent from the same area, became and remained the most numerous in the whole Bosnia and Herzegovina (Fig. 2). And because of their vengeance and rage catholics of Uskoplje continously decreased, so that in 1737 there were only 370!

The gradual recovery of Croatian catholics in Uskoplje began during the second half of the 18th century, when the refugees gradually petreated to their fathers' homes – mostly in the form of slaves. In the absence of labor Otthoman possessors in Uskoplje on their estates inhabited by impoverished catholics also from the western Hercegowina. Sometimes catholics also transferred the names of their Dalmatian and Herzegowinian settlements they originated from to the new environment.

The arrival of the Croatian catholic population in the area of Herzegovina to Uskoplje to the establishment of the Austro-Hungarian government was mostly in difficult conditions. Nothing changed in the first years of the Austro-Hungarian rule. Since the late 19th century catholic people arrived to Uskoplje in different circumstances, mainly by buying in the mountains and hilly lands impoverish Ottoman possessioners that under the new circumstances turning to the trade (mostly grain) and politics, but the Croatian catholics to livestock and farming.

KEY WORDS: Bosnia and Hercegowina, Uskoplje, Croats, Catholics, migrations.

Vrela i literatura

ANTUNOVIĆ, MIRKO: 1995-1997: *Hrvatski puk Bugojna I. Demografska studija*. Baška Voda.

ASBOTH, VON JOHAN, 1888: *Bosnien und die Herzegowina. Reisebilder und Studien*. – Wien.

BALTIĆ, JAKO, 2003: *Godišnjak od događaja i promine vrimena u Bosni 1754-1882*. – Sarajevo-Zagreb.

BAŠAGIĆ, SAFVET BEG, 1986: *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti. Prilog kulturnoj historiji Bosne i Hercegovine²*. – Sarajevo.

BATINIĆ, FRA MIJO V. 1913: *Franjevački samostan u Fojnici od stoljeća XIV.-XX*. – Zagreb.

- BLAU, OTTO, 1877: *Reisen in Bosnien und der Herzegowina*. – Berlin.
- CONRAD, A. 1870: Bosnien mit Bezug auf seine Mineralschatze. *Mittheilungen der k. k. geographischen Gesellschaft in Wien 13 (1870.)*, str. 219-228.
- ČOVIĆ, BORIVOJ, 1991: *Pod kod Bugojna, 1. Pod bei Bugojno, 1.* – Sarajevo.
- ČELEBI, EVLIJA, 1967: *Putopis. Odlomci o jugoslavenskim zemljama*. Preveo Hazim Šabanović. – Sarajevo.
- ĆIRKOVIĆ, SIMA, 1964: *Istorija srednjovekovne Bosanske države*. – Beograd.
- DINIĆ, MIHAILO, 1940: *Zemlje hercega svetoga Save*. – Beograd.
- DINIĆ, MIHAILO, 1978: *Srpske zemlje u srednjem veku. Istorijsko-geografske studije*. Priredio Sima Ćirković. – Beograd.
- DRAGANOVIĆ, KRUNOSLAV, 1942: *Katolička crkva u sredovječnoj Bosni. Poviest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine, I.* – Sarajevo, str., 685-766.
- DRINO, DŽEVAD, 2001: Hercegovnačko porijeklo sanovništva skopaljske doline /sa naglaskom na bugojanski kraj/. *Hercegovina: časopis za kulturno i historijsko naslijeđe 13-14 (2001.)*, str. 127-136.
- ĐAKOVIĆ, LUKA, 1980: *Rudarstvo i topioničarstvo u Bosni i Hercegovini*. – Tuzla.
- DŽAJA, MIROSLAV – DRAGANOVIĆ, KRUNOSLAV, 1994: *Sa Kupreške visoravni. II. izdanje. Baško polje* – Zagreb.
- FERMENDŽIN, EUSEBIUS, 1892: *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica cum insertis editorum documentorum regestis: ab anno 925 usque ad annum 1752*. Collegit et digessit Eusebius Fermendžin. Edidit Academia scientiarum et artium Slavorum meridionalium. – Zagrabiae.
- HANDŽIĆ, ADEM, 1994: *Studije o Bosni. Historijski prilozi iz osmansko-turskog perioda*. – Istanbul.
- HOFFER, ALEXANDER, 1899: Gold und andere Metalle im Bezirke Travnik. *Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Herzegowina 6 (1899.)*, str. 890-898.
- JELenić, JULIJAN, 1927: *Spomenici kulturnog rada franjevac Bosne Srebreničke*. Sabrao i za štampu priredio dr. fra Julijan Jelenić. – Mostar.
- JUKIĆ, IVAN FRANJO, 1851: *Zemljopis i poviestnica Bosne*. – Zagreb.
- JUKIĆ, IVAN FRANJO, 1973: *Sabrana djela, I-III*. – Sarajevo.
- KAMBEROVIĆ, HUSNIJA, 2003: *Begovski zemljišni posjedi u Bosni i Hercegovini od 1878. do 1918. godine*. – Zagreb.
- KLAIĆ, VJEKOSLAV, 1989: *Bosna. Podatci o zemljopisu i poviesti Bosne i Hercegovine. I: Zemljopis*. – Zagreb, 1878. Pretisak: Stuttgart, 1989.
- KOVAČIĆ, ANTO SLAVKO, 1991: *Biibliografija franjevac Bosne Srebrene. Prilog povijesti hrvatske književnosti i kulture*. – Sarajevo.
- KREŠEVLJAKOVIĆ, HAMDIIJA, 1954: Kule i odžaci u Bosni i Hercegovini. *Naše starine. Godišnjak Zemaljskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i*

prirodnih rijetkosti Narodne Republike Bosne i Hercegovine, 2 (1954.), str. 71-86.

MANDIĆ, DOMINIK, 1982: *Bosna i Hercegovina. Povjesno kritička istraživanja, III. Etnička povijest Bosne i Hercegovine*. – Toronto-Zürich-Roma-Chicago.

MAZALIĆ, ĐOKO, 1951: Biograd-Prusac stari bosanski grad. – *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu* 6 (1951.), str. 147-189.

MIKLOSICH, FR(ANZ), 1858: *Monumenta serbica spectantia historiam Serbiae Bosnae Ragusii*. – Viennae.

MILOJEVIĆ, BORIVOJE Ž., 1939: Privreda i naselja u dolini Vrbasa, *Geografski vestnik* 16 (1939.), str. 26-35.

MOŠIN, VLADIMIR, 1950: *Ljetopis popa Dukljanina. Latinski tekst sa hrvatskim prijevodom i "Hrvatska kronika"*. – Zagreb.

NEVISTIĆ, KATICA – BRKOVIĆ, FRA TOMISLAV – LJUBOS, FRA JANKO, 2004: *Svoju zemlju i oni su voljeli. Poginuli i nestali iz bugojanskog kraja: u Prvom svjetskom ratu (1914-1918), Drugom svjetskom ratu (1941-1945) i poraću te u ratu 1991-1995*. Sarajevo-Zagreb, 2004.

NOVAKOVIĆ, STOJAN, 1880: Srpske oblasti X i XII veka. *Glasnik Srpskog učenog društva* 48 (1880.), str. 1-151.

PAŠKVALIN, VELJKO, 1995: Pojava kršćanstva u srednjoj Bosni i njegova hijerarhija u svjetlu novijih arheoloških iskopavanja. *Zbornik radova u povodu imenovanja vrhbosanskog nadbiskupa Vinka Puljića kardinalom: 'Crtajte granice ne precrtajte ljude'*, Sarajevo-Bol, 1995., 755-781.

PEROJEVIĆ, MARKO, 1942: Ban Stjepan II Kotromanić. – *Poviest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine I*. – Sarajevo, str. 250-285.

SIMIĆ, VOJISLAV, 1951: *Istorijski razvoj našeg rudarstva*. – Beograd.

SKARIĆ, VLADISLAV, 1930: Popis bosanskih spahija iz 1123 (1711) godine. – *Glasnik Zemaljskog muzeja* 42 (1930.) sveska 2., str. 1-99.

SKOK, PETAR, 1973: *Etimologijski riječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, T. III*. – Zagreb.

ŠABANOVIĆ, HAZIM, 1942: Popis kadiluka u Evropskoj Turskoj od Mostarca Abdulaha Huremovića. – *Glasnik Zemaljskog muzeja* 54 (1942.), str. 307-356.

ŠIŠIĆ, FERDO, 1928: *Letopis popa Dukljanina*. Beograd-Zagreb.

ŠKEGRO, ANTE, 1996a: Rimokatolička župa Skoplje. – *Bosna franciscana IV/5 (1996.)*, str. 105-128.

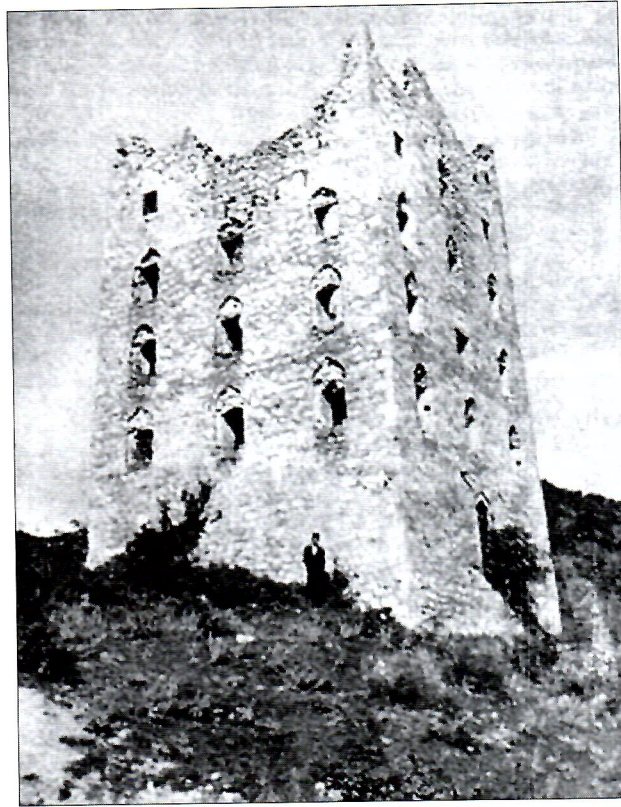
ŠKEGRO, ANTE, 1996b: *Uskoplje I. Uskoplje na Vrbasu od prapovijesti do kraja austro-ugarske uprave*. – Uskoplje.

ŠKEGRO, ANTE, 1998: Eksploatacija zlata u Bosni i Hercegovini u rimsko doba. – *Bosna franciscana VI/10 (1998.)*, str. 143-160.

- ŠKEGRO, ANTE, 1999: *Gospodarstvo rimske provincije Dalmacije*. – Zagreb.
- ŠKEGRO, ANTE, 2005: Hrvatsko pučanstvo središnjeg i sjevernog Uskoplja (1844.-1883.). – *Bosna franciscana XIII/22 (2005.)*, str. 110-138.
- ŠKEGRO, ANTE, 2007: Nadbiskup Ivan Šarić i starokatolicizam u južnom Uskoplju. – *Ivan Šarić vrhbosanski nadbiskup. Zbornik radova znanstvenoga skupa o dr. Ivanu Šariću održanog 19. siječnja 2002. u Sarajevu*. – Sarajevo, str. 323-348.
- ŠKEGRO, ANTE, 2010: De peste sive morbo contagioso. Kuga u gornjovrbaškom kraju od 1814. do 1817. (u tisku).
- ŠKEGRO, ANTE – ŠARIĆ, ANTO – BULJAN, SLAVICA – ŠARIĆ, TOMISLAV: 2003: *Ruža na vjetru. Župa Sv. Male Terezije od Djeteta Isusa u Bistrici na gornjem Vrbasu*. – Uskoplje, str. 35-67.
- ŠUNJIĆ, MARKO, 1993: Postupni uspon bosansko-venecijanskih ekonomskih odnosa u XV. stoljeću. – *Radovi Hrvatskog društva za znanost i umjetnost I. (1993.)*, str. 9-41, Sarajevo.
- ŠUNJIĆ, MARKO, 1996a: *Bosna i Venecija (odnosi u XIV. i XV. st.)*, “HKD Napredak”. – Sarajevo.
- ŠUNJIĆ, MARKO, 1996b: Mjere, novac, zarade i cijene na dalmatinsko-bosanskom području (XIV. i XV. st.). – *Radovi Hrvatskog društva za znanost i umjetnost IV. (1996.)*, str. 37-74.
- THALLÓCZY, LAJOS, 1916: *Povijest (banovine, grada i varoši.) Jajca: 1450-1527*. – Zagreb.
- THEINER, AUGUSTINO, 1859: *Monumenta vetera historica Hungariam sacram illustrantia maximam partem nondum edita ex tabulariis Vaticanis depromta collecta ac serie chronologica disposita ab Augustinus Theiner, vol. I*. – Romae.
- TRUHELKA, ČIRO, 1911: Tursko-slovenski spomenici dubrovačke arhive. – *Glasnik Zemaljskog muzeja 23 (1911.)*, str. 1-162.
- VLADIĆ, JERONIM, 1991: *Uspomene o Rami i ramskom franjevačkom samostanu²*. – Zagreb.
- Vrhbosanska nadbiskupija početkom trećeg tisućljeća*. – Sarajevo-Zagreb, 2004.
- WALTER, BRUNO, 1887: *Beitrag zur Kenntnis der Erzlagerstätten Bosniens sammt geologischer Erzlagerstättenkarte von Bosniens*. – Wien.
- ŽIVKOVIĆ, PAVO, 1986: *Utjecaj primorskih gradova na ekonomsko-socijalne promjene u bosanskom društvu u 14. i 15. stoljeću (Pojava građanske klase i novog plemstva)*. – Tuzla.



Sl. 1. Uskoplje 1897. g.
 Fig. 1. Uskoplje on 1897.



Sl. 2. *Ostaci Sulejmanpašića kule u Odžaku Pašića.*
Fig. 2. *Sulejmanpašić' tower remains in Odžak Pašića.*